

«Волинські єпархіальні відомості» як джерело до вивчення історії міжконфесійних відносин на Волині

Василь Генсьорський

Стаття аналізує часопис Волинської православної єпархії кінця XIX – початку XX століття «Волинські єпархіальні відомості», що є одним із найбільш цінних джерел для вивчення тематики взаємовідносин Православної Церкви на Волині із різними місцевими конфесіями у вказаний період. Спеціальних узагальнювальних досліджень з історії міжконфесійних відносин на території Волині наприкінці XIX – на початку XX ст. у вітчизняній ані науковій, ані церковній історіографії досі немає. Надзвичайно мало дослідженими залишаються і статті про міжконфесійні відносини, розміщені у «Волинських єпархіальних відомостях», хоча окремі аспекти даної проблеми і були висвітлені у низці певних розвідок. Їхній аналіз дозволив визначити стан і особливості розробки вказаної тематики, з'ясувати основні тенденції її розвитку. Аналіз відображених на сторінках часопису процесів міжрелігійних відносин минулого може й сьогодні мати практичне значення для застосування і використання його у налагодженні міжрелігійного миру в Україні.

Ключові слова: *Волинські єпархіальні відомості, історичне джерело, міжконфесійні відносини, часопис.*

Актуальність теми дослідження продиктована неоднорідністю конфесійного життя України, що часто провокує локальні релігійні суперечності і стає проблемою мирного співіснування релігійних течій в сучасному вітчизняному соціумі. Оскільки «Волинські єпархіальні відомості» (далі – «Відомості») є важливим джерелом вивчення історичного, духовного та суспільно-політичного минулого не тільки Волині, а й практично всіх регіонів нашої країни, бо часопис висвітлював теми церковного життя далеко за межами Волині, аналіз історичних процесів міжрелігійного протистояння в статтях «Відомостей» може мати не тільки інформаційне, але й практичне значення для

застосування і використання його в налагодженні міжконфесійних відносин у сучасній Україні.

Дослідженню зазначеної тематики, проте, приділено обмежену увагу як у вітчизняних церковних розвідках, так і в історично-наукових працях, що породжує проблему об'єктивного і найбільш повного та практично значущого її висвітлення і застосування. Окремі автори частково досліджують розкриття у «Відомостях» теми історії чи розвитку певної конфесії на Волині, інші досліджують та аналізують бібліографію «Волинських єпархіальних відомостей» щодо різних тематик часопису. Серед них слід вказати праці дослідників Ірини Баляс¹, Тараса Волянюка², Миколи Манько³, Ірини Мілясевич⁴, Івана Шемедюка⁵. Однак на сьогодні немає роботи яка б повно та об'єктивно висвітлювала та аналізувала «Волинські єпархіальні відомості» як джерело для вивчення особливостей міжконфесійних відносин на Волині. Особливо не вистачає такого розкриття з боку сучасного дослідника.

У XIX – на початку XX століття конфесійна картина Волині була дуже яскравою – греко-католики, католики, протестанти та різні сектанти полемізували і конкурували з Православною Церквою дуже активно, часто агресивно. На жаль, у вітчизняній історіографії досі залишається багато плям в історії конфесій, що діяли чи діють на території Волині. Аналіз висвітлення міжконфесійних відносин на території Волинської єпархії на основі матеріалів з «Волинських єпархі-

¹ Баляс І. Міжконфесійне протистояння православного, уніатського та католицького духовенства Волинської губернії на основі «Вольнских епархиальных ведомостей» / І. Баляс // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 6: Історичні науки. – 2012. – Вип. 9. – С. 183-187.

² Волянюк Т. Волинські єпархіальні відомості – концептуальна модель та змістове насичення / Т. Волянюк // Волинська Духовна семінарія (до 20-річчя відродження): збірник матеріалів науково-практичної конференції з нагоди ювілею 20-річчя відродження Волинської Духовної семінарії. – Луцьк, 2010. – С. 64-77.

³ Манько М. П. Міжнаціональні та міжконфесійні стосунки пореформеної Волині на сторінках «Вольнских епархиальных ведомостей» / М. П. Манько // Велика Волинь: минуле і сучасне: Тези другої регіональної наук.-теорет. конф. 18-20 груд. 1992 р. – Рівне, 1992. – С. 12-14.

⁴ Мілясевич І. Періодичні видання Волинської губернії XIX – початку XX ст.: Історико-бібліографічне дослідження / І. Мілясевич. – Львів, 2004. – 376 с.

⁵ Шемедюк І. «Волинські єпархіальні відомості» як друкований орган Волинської єпархії у Синодальний період / І. Шемедюк // Дзвони Волині. – 2013. – № 9 (вересень). – С. 9.

альних відомостей» у вказаний період дасть можливість з'ясувати причини та наслідки таких міжконфесійних протистоянь і допоможе в майбутньому їх уникати.

Метою статті є дослідження «Волинських єпархіальних відомостей» як джерела історії міжконфесійних відносин на Волині кінця XIX – початку XX століть. Завдання статті полягає в розкритті історії міжконфесійних відносин на Волині кінця XIX – початку XX століть, поданих у «Волинських єпархіальних відомостях» вказаного періоду, і у формуванні висновків щодо місця та значення статей часопису для практичного застосування в міжконфесійному діалозі сучасної України.

«Волинські єпархіальні відомості» – періодичний часопис, офіційне видання Волинської православної єпархії кінця XIX – початку XX століть⁶. Видання, головним чином, було адресоване місцевому православному духовенству, мало метою інформувати єпархіальне духовенство про рішення єпархіального архієрея та загальноцерковні рішення Святішого Синоду, забезпечувало інформацією проповідницького, історичного та освітянського характеру. Окремі його теми з метою просвітництва та місії друкувалися і для пересічних парафіян⁷. Виходив часопис з вересня 1867 року⁸ і до 1917 року. У 1867-1879 роках «Відомості» виходили двічі на місяць, у 1880-1907 роках – тричі на місяць, з 1908 р. – щотижня⁹.

Часопис складався з двох окремих частин – офіційної та неофіційної.

Перший номер видання, що вийшов 1 вересня 1867 року, починався Указом Святішого Синоду про дозвіл, даний Преосвященному Агафангелу Соловйову, єпископу Волинському і Житомирському на видання «Волинських єпархіальних відомостей». При цьому підкреслювалася необхідність друкування у виданні, окрім загально-

⁶ Міляевич І. Періодичні видання Волинської губернії XIX – початку XX ст.: Історико-бібліографічне дослідження / І. Міляевич. – Львів, 2004. – С. 224.

⁷ Міляевич І. Періодичні видання Волинської губернії XIX – початку XX ст.: Історико-бібліографічне дослідження / І. Міляевич. – Львів, 2004. – С. 66.

⁸ Волинские епархиальные ведомости // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. – 1892. – Т. VII. – С. 127.

⁹ Крючкова Н. Релігійна преса XIX-XX ст. у Фонді рідкісних видань бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / Н. Д. Крючкова // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство. – 2015. – Вип. 4. – С. 183.

просвітницьких матеріалів, також і офіційної частини з розміщенням у часопису указів і постанов Синоду та імперського уряду¹⁰. Таким чином, офіційна частина видання передбачала розміщення на своїх сторінках імператорських маніфестів та розпоряджень, що стосувалися духовного відомства, розпоряджень Святішого Синоду – як загальнообов'язкових, так і тих, що стосувалися конкретно Волинської єпархії, розпоряджень місцевого єпархіального начальства, розпоряджень світського начальства, які стосувалися церковних справ¹¹.

У неофіційній частині передбачено було друкувати окремі повчально-просвітницькі матеріали, про що говорилося в окремій «Програмі Волинських єпархіальних відомостей», затвердженій Святішим Синодом. Такими матеріалами були: єпархіальний літопис, у якому мали міститися історичні відомості про «долю Православної Церкви на Волині»¹², а саме: історичні та архівні матеріали, що стосувалися історії Волинської єпархії, огляд «утвердження, боротьби і збереження православ'я у Волинській Єпархії»¹³, дослідження про її парафії, храми, монастирі, навчальні заклади, місцеві святині, біографії волинських ієрархів, видатних священнослужителів і подвижників благочестя. Також пропонувалося друкувати

«сучасну хроніку важливих єпархіальних подій, некрологи осіб, що заслуговують особливої поваги за духовну службу і повчальне життя, нариси морально-релігійного стану пастви»¹⁴.

У виданні також друкувалася ціла низка різних побутових оголошень.

Офіційно хроніка подій і літопис Волинської єпархії з благословення владики Агафангела Соловйова почала вестися з 1867 року і друкувалася саме у «Відомостях». В архієрейському указі було сказано:

«Духовенству по всій єпархії, не тільки парафіяльних і соборних церков, але й усіх монастирів з 1867 року вести церковні й монастирські літописи, як у цьому указі наголошується, і після кожного року ці літописи присилати у редакцію «Волинських

¹⁰ Правительственные распоряжения // Волинские епархиальные ведомости. – 1867. – № 1. Ч. оф. – С. 2.

¹¹ Там само. – С. 3-4.

¹² Там само. – С. 5.

¹³ Там само. – С. 5.

¹⁴ Там само. – С. 6.

єпархіальних відомостей», які планується видавати з 1867 року, для розміщення у виданні»¹⁵.

Спочатку планувалося, що «Відомості» будуть видаватися при Житомирському духовному училищі, але через нестачу в Житомирі засобів та умов для регулярного видання редакція «Волинських єпархіальних відомостей» була розміщена в Духовній семінарії у місті Крем'янці¹⁶ (сучасний Кременець Тернопільської області). Саме видання друкувалося в Почаєві, у лаврській друкарні¹⁷. Оскільки цивільного шрифту лавра не мала, перші декілька номерів виходили старослов'янським шрифтом.

Редакторами видання в різні роки були викладачі Волинської духовної семінарії. Серед них ієромонах Акакій Заклинський, що пізніше став єпископом Єнісейським і Красноярським; М. Петров, В. Прозоровський, П. Беляєв та ін.¹⁸. Передбачалося, що вони будуть редагувати обидві частини видання по черзі щоквартально. Але вже через півроку обидві частини підписував невідомий викладач семінарії А. Соловйов (можливо, це був сам єпископ Агафангел, прізвище якого також Соловйов), а з № 3 за 1871 р. його змінив помічник інспектора Волинської духовної семінарії П. І. Беляєв. Він редагував офіційну частину до 1903 р., неофіційну – по 1907 рік¹⁹. Однак невдовзі видання отримує нового редактора – Бориса Давидовича. За відповідністю матеріалів слідував цензор архімандрит Вісаріон Зорін, ректор Волинської духовної семінарії²⁰.

Найпомітнішим серед редакторів «Волинських єпархіальних відомостей» був викладач Волинської духовної семінарії Микола

¹⁵ Правительственные распоряжения // Волинские епархиальные ведомости. – 1867. – № 2. Ч. оф. – С. 33-35.

¹⁶ Костриця М. Ю. Волинське церковно-археологічне товариство та його роль у розвитку краєзнавства / М. Ю. Костриця // Краєзнавство. – 2005. – № 1-4. – С. 43-50.

¹⁷ Волинские епархиальные ведомости // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. – 1892. – Т. VII. – С. 127.

¹⁸ Волинские епархиальные ведомости // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. – 1892. – Т. VII. – С. 127.

¹⁹ Шемедюк І. «Волинські єпархіальні відомості» як друкований орган Волинської єпархії у синодальний період / І. Шемедюк // Дзвони Волині. – 2013. – № 9 (вересень). – С. 9.

²⁰ Волянюк Т. Волинські єпархіальні відомості – концептуальна модель та змістовне наповнення / Т. Волянюк // Волинська Духовна семінарія (до 20-річчя відродження): збірник матеріалів науково-практичної конференції з нагоди ювілею 20-річчя відродження Волинської Духовної семінарії. – Луцьк, 2010. – С. 68.

Іванович Петров (1840-1921 рр.). У виданні він опублікував низку своїх статей з історії храмів і монастирів Волині, розвитку освіти в краї²¹. Спільно із професором Київської духовної академії членом історичного товариства преподобного Нестора Літописця Іваном Гнатовичем Малишевським (1828-1897 рр.)²², М. І. Петров підготував та видавав частинами у «Відомостях» фундаментальне дослідження «Волинь: Історичні долі Південно-Західного краю»²³. Згодом за вагомих внесок у дослідження Волині та її історії, М. І. Петров був обраний почесним членом Волинського церковно-археологічного товариства. З 1870 р. М. І. Петров викладав у Київській духовній академії, був її професором, а з 1918 р. – одним із перших академіків Національної академії наук України²⁴.

Дописувачами часопису ставали здебільшого місцеві священики, *«переважно вихідці з давніх священицьких родин (Рафальські, Трипільські, Хойнацькі та інші), викладачі місцевої семінарії та інших навчальних закладів. Саме «Волинські єпархіальні відомості» стали стимулом до наукової праці для цих людей»*²⁵.

«Відомості», як бачимо, були чи не єдиним джерелом, де місцеве волинське духовенство могло розмістити свої творчі дослідження.

Серед тем видання найпомітнішою була низка матеріалів про історію та внутрішнє життя парафій Волинської православної єпархії: *«Бібліографічний покажчик, складений у 1938 р. рівненським істориком і краєзнавцем Ігорем Лозов'юком, засвідчує, що протягом 1867-1915 рр. на сторінках часопису побачили світ більше тисячі різноманітних краєзнавчих публікацій»*²⁶.

²¹ Петров Н. Краткие сведения о православных церквях Вольнской епархии, в настоящее время не существующих // Вольнские епархиальные ведомости. – 1867. – № 2-8. Ч. неоф.

²² Костриця М. Релігійне краєзнавство / М. Костриця // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. : Історичне релігієзнавство. – 2009. – Вип. 1. – С. 115-116.

²³ Батюшков П. Волинь: Исторические судьбы Юго-Западного края / П. Н. Батюшков. – С-Пб.: Общественная польза, 1888. – 288 с.

²⁴ Баженов А. Академік М. Петров – визначний дослідник регіональної історії Правобережної України / А. В. Баженов // Матеріали VII Всеукраїнської наукової конференції «Історичне краєзнавство в Україні: традиції і сучасність». – К. : Рідний край, 1995. – Ч. I. – С. 57-59.

²⁵ Гладкий С. О. Культурницька діяльність парафіяльного духовенства православних єпархій України на початку ХХ століття / С. О. Гладкий. – Запоріжжя : ЗДУ, 1997. – С. 130.

²⁶ Костриця М. Релігійне краєзнавство / Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. : Історичне релігієзнавство. – 2009. – Вип. 1. – С. 117-118.

До таких, зокрема, належала громіздка праця «Історико-статистичний опис церков і парафій Волинської єпархії» Миколи Івановича Теодоровича²⁷, якого «вважають основоположником краєзнавчого руху на Волині»²⁸. М. І. Теодорович був родом із містечка Гродно в Білорусі і одинадцять років – з 1888 по 1899 роки – викладав Священне Писання у Волинській духовній семінарії, коли й написав основну частину своїх краєзнавчих досліджень з історії храмів та парафій Волинської єпархії.

Інша назва його праці – «Волинь в описах міст, містечок і сіл у церковно-історичному, географічному, етнографічному, археологічному та інших відношеннях». Дослідження спочатку друкувалося частинами у «Волинських єпархіальних відомостях», а згодом виходило окремими виданнями у п'яти томах (друкувалися в друкарні Почаївської лаври). У кожному томі містилася інформація з історії декількох повітів. Так, перший том праці, що вийшов у 1888 році, розповідав про історію міст, сіл, церков та парафій Житомирського, Новоград-Волинського та Овруцького повітів, другий том, що вийшов у 1890 році, – Рівненського, Острозького і Дубенського і т. д.²⁹

Низка вітчизняних дослідників наголошує, що однією з центральних тем «Волинських єпархіальних відомостей» була тема міжконфесійних відносин на Волині. Навіть вибір місця друкування часопису в Почаївській лаврі окремі дослідники пов'язують з її близькістю до католицької Австрії:

«Можливо організатори взяли до уваги і постійні потоки паломників, серед яких «Відомості» знайшли б своїх шанувальників, і те, що лавра знаходилася на «передовій лінії» протистояння із католицьким світом, оскільки зовсім недалеко проходив кордон із Австро-Угорською імперією»³⁰.

²⁷ Крючкова Н. Релігійна преса XIX-XX ст. у Фонді рідкісних видань бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / Н. Д. Крючкова // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Бібліотекознавство. Книгознавство. – 2015. – Вип. 4. – С. 184.

²⁸ Іваннікова Л. Етнографічний образ Південно-Східної Волині в дослідженні Миколи Теодоровича / Л. Іваннікова // Народна творчість та етнологія. – 2015. – № 3 (травень-червень). – С. 22.

²⁹ Там само. – С. 23.

³⁰ Воляннюк Т. Волинські єпархіальні відомості – концептуальна модель та змістовне насичення / Т. Воляннюк // Волинська Духовна семінарія (до 20-річчя відродження):

З іншого боку, Волинь межувала з католицькою Польщею, де католицькі часописи видавалися масово і суттєво впливали на становище католицизму на Волині. А

«до появи «Волинських єпархіальних відомостей» у 1867 р. у краї не було жодного православного часопису. Із повною відповідальністю можемо стверджувати, що відомостями започатковано традицію церковної періодики Волині»³¹, – пише сучасний дослідник Тарас Волянюк. Далі автор підкреслює, що «корисність і доцільність ширити друковане духовне слово ставала очевидною ще й тому, що край межував із польськими етнографічними територіями і католицькі засоби впливу на маси якісно вирізнялися»³².

Переглядаючи часопис, можемо зауважити, що тематика православно-католицьких відносин у ньому представлена доволі широко, адже на період кінця ХІХ – початку ХХ століть протистояння католиків і православних на Волині мали гострий характер. Так, до прикладу скажемо, у № 9 та № 10 неофіційної частини «Волинських єпархіальних відомостей» за 1868 рік міститься розповідь, що стосується польського повстання на Волині в 1863 році під назвою «Полонські православні священики і банда Ружицького»³³, у якій автор розповідає про набіги поляків на волинські православні села і конфлікти із місцевим православним духовенством. Мова йде про містечко Полонне (сучасна північна Хмельниччина) та села навколо нього. Наскільки достовірною була ця інформація – редакція відповідальність за статтю покладає на автора³⁴. Автор статті – Олександр Хойнацький³⁵, тодішній духовний письменник, уродженець містечка Полонного Волинської

збірник матеріалів науково-практичної конференції з нагоди ювілею 20-річчя відродження Волинської Духовної семінарії. – Луцьк, 2010. – С. 66.

³¹ Там само. – С. 64.

³² Там само. – С. 64.

³³ Хойнацький А. Полонские Православные священники и банда Ружицкого в 1863 году // Вольинские епархиальные ведомости. – 1868. – № 9. Ч. неоф. – С. 172-180; № 10. Ч. неоф. – С. 206-214.

³⁴ Хойнацький А. Полонские Православные священники и банда Ружицкого в 1863 году // Вольинские епархиальные ведомости. – 1868. № 9. Ч. неоф. – С. 172-180; № 9. Ч. неоф. – С. 172.

³⁵ Хойнацький А. Полонские Православные священники и банда Ружицкого в 1863 году // Вольинские епарх. ведомости. – 1868. № 9. Ч. неоф. – С. 172-180; № 10. Ч. неоф. – С. 214.

губернії, згодом протоіерей і знаменитий історик Церкви. Уже сама поява такої статті свідчить про те, що проблема існувала, і ця проблема мала не тільки політичний російсько-польський підтекст, але й носила міжконфесійний характер.

За весь період існування видання в ньому було надруковано декілька десятків статей на теми відносин Православної Церкви Волині з місцевим католицизмом, греко-католиками, протестантами, сектантством. Серед таких слід виділити статті Іполита Липського «Возз'єднання уніатів на Волині в 1794-1795 рр. за документами Волинської Духовної Консисторії за 1795 рік»³⁶; священника Михайла Варваринського «З історії об'єднання уніатів з Православною Церквою в кінці XVIII ст.»³⁷; лікаря Івана Сікорського «Реліквії Йосафата Кунцевича»³⁸, у якій критикується і розвінчується міф про справжність мощей святого Греко-Католицької Церкви Йосафата Кунцевича; статтю автора, що підписався як Н. П. «Про внутрішній стан василіанського ордену у XVIII столітті»³⁹; Олександра Хойнацького «Полонські Православні священники і банда Ружицького»⁴⁰, дослідження Євгенія Черняхівського з викриттям вчення штундизму «Про штундизм»⁴¹, священника Івана Стрельбицького «До питання про штундизм»⁴², допис священника Павла Блонського «Про приєднання до православ'я лютеранина»⁴³,

³⁶ Липский И. Возсоединение униятов на Волини в 1794-5 годах по документам Волинской Духовной Консистории за 1795 год / И. Липский // Волинские Епархиальные Ведомости. – 1880. – № 26. Ч. неоф. – С. 1167-1174.

³⁷ Варваринский Михаил, свящ. Из истории воссоединения униятов с Православною Церковию в конце XVIII века / М. Варваринский // Волинские епархиальные ведомости. – 1871. – № 6. Ч. неоф. – С. 161-169; – № 7. Ч. неоф. – С. 187-195.

³⁸ Сикорский И. Реликвии Иосафата Кунцевича / И. Сикорский // Волинские епархиальные ведомости. – 1871. – № 8. Ч. неоф. – С. 222-232.

³⁹ Н. П. О внутреннем состоянии базилианского ордена в XVIII веке / П. Н. // Волинские епархиальные ведомости. – 1870. – № 13. Ч. неоф. – С. 453-461.

⁴⁰ Хойнацкий А. Полонские Православные священники и банда Ружицкого в 1863 году / А. Хойнацкий // Волинские епархиальные ведомости. – 1868. – № 9. Ч. неоф. – С. 172-180; № 10. Ч. неоф. – С. 206-214.

⁴¹ Черняховский Е. О штундизме / Е. Черняховский // Волинские епархиальные ведомости. – 1890. – № 28. Ч. неоф. – С. 926-943.

⁴² Стрельбицкий И., свящ. К вопросу о штундизме / И. Стрельбицкий // Волинские епархиальные ведомости. – 1890. – № 30. Ч. неоф. – С. 1015-1016.

⁴³ Блонский Павел, свящ. О присоединении к православию лютеранина / П. Блонский // Волинские епархиальные ведомости. – 1890. – № 8. Ч. неоф. – С. 248-250.

стаття О. А. Фотинського «Социніанський рух на Волині в XVI-XVII століттях»⁴⁴ та багато інших.

Розміщена в часописі інформація, зазначає дослідниця Ірина Сторожук, «дає змогу доповнити картину конфесійного життя Волині»⁴⁵ у XIX – на початку XX століття. А сучасний дослідник історії Волині Микола Манько підкреслює:

«Не слід забувати, що назване періодичне видання як офіційна, так і не офіційна його частини, становлять неабияку цінність і як джерело для вивчення історії Волині останньої третини XIX – початку XX ст. Мається на увазі і релігійна ситуація в нашому краї»⁴⁶.

Так само і дослідниця Ірина Баляс вважає, що «як єпархіальний друкований орган «Волинські єпархіальні відомості» відтворювали на своїх сторінках складну картину міжконфесійних відносин на Волині часів її перебування в складі Російської імперії»⁴⁷.

І хоча події здебільшого висвітлювалися лише з позиції Православної Церкви та тодішньої імперської влади, «це не зменшує цінності цих матеріалів для дослідників»⁴⁸.

Як бачимо, «Волинські єпархіальні відомості», що видавалися наприкінці XIX – на початку XX століття, якщо аналізувати їхню тематику, справді є цінним джерелом для вивчення історії міжконфесійних відносин на Волині. Статті здебільшого торкаються відносин Православної Церкви із місцевими католиками, греко-католиками, протестантами та різними сектами, часто полемізуючи з ними, або викриваючи ті їхні негативні сторони, які наносили шкоду право-

⁴⁴ Фотинский О. А. Социнанское движение на Волини в XVI-XVII вв. / О. А. Фотинский // Волинские епархиальные ведомости. – 1894. – № 25. Ч. неоф. – С. 709-717.

⁴⁵ Сторожук І. А. Суспільно-політична та культурно-освітня діяльність духовенства Волинської губернії у 1804-1905 рр. / І. А. Сторожук. Дисертація на здобуття наук. ступ. канд. історичних наук. – К., 2015. – С. 40.

⁴⁶ Манько М. П. Міжнаціональні та міжконфесійні стосунки пореформеної Волині на сторінках «Волинских епархиальных ведомостей» / М. П. Манько // Велика Волинь: минуле і сучасне: Тези другої регіональної наук.-теорет. конф. 18-20 груд. 1992 р. – Рівне, 1992. – С. 12.

⁴⁷ Баляс І. Міжконфесійне протистояння православного, уніатського та католицького духовенства Волинської губернії на основі «Волинских епархиальных ведомостей» / І. Баляс // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 6: Історичні науки. – 2012. – Вип. 9. – С. 186.

⁴⁸ Там само. – С. 186.

славним мешканцям Волині. І хоча матеріал часопису містив здебільшого суб'єктивний та однобокий погляд на історію релігійної картини Волині як з боку місцевого православного духовенства, так і загальноімперського уряду, це не зменшує його значущості і ставить у ряд із найціннішими джерелами минулих сторіч для вивчення тематики взаємин Православної Церкви на Волині з іншими місцевими конфесіями. Сьогодні, як і століття тому назад, Православна Церква в Україні живе в різноманітному релігійному соціумі, що потребує з її боку як володіння інформацією щодо тієї чи іншої конфесії, так і вміння демонструвати свою позицію та вміти співіснувати із будь-якими з них. Безперечно, без ознайомлення з історичним минулим міжконфесійних відносин у різних регіонах України така позиція Православної Церкви буде неповною і може призвести до недоречних колапсів, що негативно позначиться на загальній ситуації релігійного життя України, яке сьогодні як ніколи потребує порозуміння та спільноті. Саме тому подальші розвідки зазначеної тематики є обов'язковою потребою сучасного дослідника, який цікавиться темою міжконфесійних відносин та релігійного життя України.

Список джерел і літератури:

1. *Баженов Л. Академік М. Петров – визначний дослідник регіональної історії Правобережної України / Л. В. Баженов // Матеріали VII Всеукраїнської наукової конференції «Історичне краєзнавство в Україні: традиції і сучасність».* – К.: Рідний край, 1995. – Ч. I. – С. 57-59.
2. *Баляс І. Міжконфесійне протистояння православного, уніатського та католицького духовенства Волинської губернії на основі «Волинських єпархіальних ведомостей» / І. Баляс // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 6: Історичні науки.* – 2012. – Вип. 9. – С. 183-187.
3. *Батюшков П. Вольнь: Исторические судьбы Юго-Западного края / П. Н. Батюшков.* – С-Пб.: Общественная польза, 1888. – 288 с.
4. *Блонский Павел, свящ. О присоединении к православию лютеранина / П. Блонский // Волинские епархиальные ведомости.* – 1890. – № 8. Ч. неоф. – С. 248-250.
5. *Варваринский Михаил, свящ. Из истории воссоединения униатов с Православною Церковию в конце XVIII века / М. Варваринский // Волинские епархиальные ведомости.* – 1871. – № 6. Ч. неоф. – С. 161-169; № 7. Ч. неоф. – С. 187-195.
6. *Волинские епархиальные ведомости // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона.* – 1892. – Т. VII. – С. 127.

7. *Волянюк Т.* Волинські єпархіальні відомості – концептуальна модель та змістовне насичення / *Т. Волянюк* // Волинська Духовна семінарія (до 20-річчя відродження): збірник матеріалів науково-практичної конференції з нагоди ювілею 20-річчя відродження Волинської Духовної семінарії. – Луцьк, 2010. – С. 64-77.
8. *Гладкий С.* Культурницька діяльність парафіяльного духовенства православних єпархій України на початку ХХ століття / *С. О. Гладкий*. – Запоріжжя: ЗДУ, 1997. – 49 с.
9. *Іваннікова Л.* Етнографічний образ Південно-Східної Волині в дослідженні Миколи Теодоровича / *Л. Іваннікова* // Народна творчість та етнологія. – 2015. – № 3 (травень-червень). – С. 22-27.
10. *Костриця М.* Релігійне краєзнавство / *М. Костриця* // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер.: Історичне релігієзнавство. – 2009. – Вип. 1. – С. 112-128.
11. *Костриця М.* Волинське церковно-археологічне товариство та його роль у розвитку краєзнавства / *М. Ю. Костриця* // Краєзнавство. – 2005. – № 1-4. – С. 43-50.
12. *Крючкова Н.* Релігійна преса ХІХ-ХХ ст. у Фонді рідкісних видань бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / *Н. Д. Крючкова* // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство. – 2015. – Вип. 4. – С. 181-185.
13. *Липський І.* Возсоединение униятов на Волини в 1794-5 годах по документам Волинской Духовной Консистории за 1795 год / *И. Липский* // Волинские Епархиальные Ведомости. – 1880. – № 26. Ч. неоф. – С. 1167-1174.
14. *Манько М.* Міжнародні та міжконфесійні стосунки пореформеної Волині на сторінках «Волинских єпархиальных ведомостей» / *М. П. Манько* // Велика Волинь: минуле і сучасне: Тези другої регіональної наук.-теорет. конф. 18-20 груд. 1992 р. – Рівне, 1992. – С. 12-14.
15. *Міляевич І.* Періодичні видання Волинської губернії ХІХ – початку ХХ ст.: Історико-бібліографічне дослідження / *І. Міляевич*. – Львів, 2004. – 376 с.
16. *Н. П.* О внутреннем состоянии базилианского ордена в XVIII веке / *П. Н.* // Волинские епархиальные ведомости. – 1870. – № 13. Ч. неоф. – С. 453-461.
17. *Петров Н.* Краткие сведения о православных церквях Волинской епархии, в настоящее время не существующих // Волинские епархиальные ведомости. – 1867. – № 2-8. Ч. неоф.
18. Правительственные распоряжения // Волинские епархиальные ведомости. – 1867. – № 1. Ч. оф. – С. 1-11; № 2. Ч. оф. – С. 33-47.
19. *Сикорский И.* Реликвии Иосафата Кунцевича / *И. Сикорский* // Волинские епархиальные ведомости. – 1871. – № 8. Ч. неоф. – С. 222-232.
20. *Сторожук І. А.* Суспільно-політична та культурно-освітня діяльність духовенства Волинської губернії у 1804-1905 рр. / *І. А. Сторожук*. Дисертація на здобуття наук. ступ. канд. історичних наук. – Київ, 2015. – 240 с.
21. *Стрельбицкий И., свящ.* К вопросу о штундизме / *И. Стрельбицкий* // Волинские епархиальные ведомости. – 1890. – № 30. Ч. неоф. – С. 1015-1016.

22. Фотинский О. Социнианское движение на Волини в XVI-XVII вв. / О. А. Фотинский // Волинские епархиальные ведомости. – 1894. – № 25. Ч. неоф. – С. 709-717.
23. Хойнацкий А. Полонские Православные священники и банда Ружицкого в 1863 году / А. Хойнацкий // Волинские епархиальные ведомости. – 1868. – № 9. Ч. неоф. – С. 172-180; № 10. Ч. неоф. – С. 206-214.
24. Черняховский Е. О штундизме / Е. Черняховский // Волинские епархиальные ведомости. – 1890. – № 28. Ч. неоф. – С. 926-943.
25. Шемедюк І. «Волинські єпархіальні відомості» як друкований орган Волинської єпархії у Синодальний період / І. Шемедюк // Дзвони Волині. – 2013. № 9 (вересень). – С. 9.

References:

1. Bazhenov L. Akademik M. Petrov – vyznachnyi doslidnyk rehionalnoi istorii Pravoberezhnoi Ukrainy / L. V. Bazhenov // Materialy VII Vseukrainskoi naukovoï konferentsii «Istorychne kraieznavstvo v Ukraini: tradytsii i suchasnist». – K.: Ridnyi kraj, 1995. – Ch. I. – S. 57-59.
2. Balias I. Mizhkonfesiine protystoiannia pravoslavnoho, uniatskoho ta katolytskoho dukhovenstva Volynskoi hubernii na osnovi «Volynskyykh eparkhyalnykh vedomostei» / I. Balias // Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Serii 6: Istorychni nauky. – 2012. – Vyp. 9. – S. 183-187.
3. Batiushkov P. Volyn: Ystorycheskye sudby Yuho-Zapadnoho kraia / P. N. Batiushkov. – S-Pb.: Obshchestvennaia polza, 1888. – 288 s.
4. Blonskyi Pavel, sviashch. O prysoedynenyi k pravoslavlyu liuteranyna / P. Blonskyi // Volynskyye eparkhyalnye vedomosti. – 1890. – № 8. Ch. neof. – S. 248-250.
5. Varvarynskyi Mykhayl, sviashch. Yz ystory vossoedyneniya unyatov s Pravoslavnoiui Tserkovyiu v kontse XVIII veka / M. Varvarynskyi // Volynskyye eparkhyalnye vedomosti. – 1871. – № 6. Ch. neof. – S. 161-169; № 7. Ch. neof. – S. 187-195.
6. Volynskyye eparkhyalnye vedomosti // Entsyklopedycheskyi slovar Brokhauza y Efrona. – 1892. – T. VII. – S. 127.
7. Volianiuk T. Volynski yeparkhialni vidomosti – kontseptualna model ta zmistovne nasychnnia / T. Volianiuk // Volynska Dukhovna seminariia (do 20-richchia vidrodzhennia): zbirnyk materialiv naukovo-praktychnoi konferentsii z nahody yuvileiu 20-richchia vidrodzhennia Volynskoi Dukhovnoi seminarii. – Lutsk, 2010. – S. 64-77.
8. Hladkyi S. Kulturnytska diialnist parafialnoho dukhovenstva pravoslavnykh yeparkhii Ukrainy na pochatku XX stolittia / S. O. Hladkyi. – Zaporizhzhia: ZDU, 1997. – 49 s.
9. Ivannikova L. Etnohrafichni obraz Pivdenno-Skhidnoi Volyni v doslidzhenni Mykoly Teodorovycha / L. Ivannikova // Narodna tvorchist ta etnolohiia. – 2015. – № 3 (traven-cherven). – S. 22-27.
10. Kostrytsia M. Relihiine kraieznavstvo / M. Kostrytsia // Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Ser.: Istorychne relihiieznavstvo. – 2009. – Vyp. 1. – S. 112-128.

11. *Kostrysia M.* Volynske tserkovno-arkheolohichne tovarystvo ta yoho rol u rozvytku kraieznavstva / *M. Yu. Kostrysia* // *Kraieznavstvo*. – 2005. – № 1-4. – S. 43-50.
12. *Kriuchkova N.* Relihiina presa XIX-XX st. u Fondi ridkisykh vydan biblioteki Kamianets-Podilskoho natsionalnogo universytetu imeni Ivana Ohiiienka / *N. D. Kriuchkova* // *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnogo universytetu imeni Ivana Ohiiienka. Serii: Bibliotekoznavstvo. Knyhoznnavstvo*. – 2015. – Vyp. 4. – S. 181-185.
13. *Lypskyi Y.* Vozsoedynenye unyiatov na Volyni v 1794-5 hodakh po dokumentam Volynskoi Dukhovnoi Konsystoryy za 1795 hod / *Y. Lypskyi* // *Volynskye Eparkhialnye Vedomosti*. – 1880. – № 26. Ch. neof. – S. 1167-1174.
14. *Manko M.* Mizhnatsionalni ta mizhkonfesiini stosunky poreformenoi Volyni na storinkakh «Volynskyykh eparkhialnykh vedomosti» / *M. P. Manko* // *Velyka Volyn: mynule i suchasne: Tezy druhoi rehionalnoi nauk.-teoret. konf. 18-20 hrud. 1992 r.* – Rivne, 1992. – S. 12-14.
15. *Miliasevych I.* Periodychni vydannia Volynskoi hubernii XIX – pochatku XX st.: Istoryko-bibliografichne doslidzhennia / *I. Miliasevych*. – Lviv, 2004. – 376 s.
16. *N. P.* O vnutrennom sostoianyy bazylyanskoho ordena v XVIII veke / *P. N.* // *Volynskye eparkhialnye vedomosti*. – 1870. – № 13. Ch. neof. – S. 453-461.
17. *Petrov N.* Kratkye svedeniya o pravoslavnykh tserkviakh Volynskoi eparkhyi, v nastoiashchee vremia ne sushchestvuiushchykh // *Volynskye eparkhialnye vedomosti*. – 1867. – № 2-8. Ch. neof.
18. *Pravytelstvennyye rasporiazheniya* // *Volynskye eparkhialnye vedomosti*. – 1867. – № 1. Ch. of. – S. 1-11; № 2. Ch. of. – S. 33-47.
19. *Sykorskyi Y.* Relykvyi Yosafata Kuntsevycha / *Y. Sykorskyi* // *Volynskye eparkhialnye vedomosti*. – 1871. – № 8. Ch. neof. – S. 222-232.
20. *Storozhuk I. A.* Suspilno-politychna ta kulturno-osvitnia diialnist dukhovenstva Volynskoi hubernii u 1804-1905 rr. / *I. A. Storozhuk*. *Dysertatsiia na zdobuttia nauk. stup. kand. istorychnykh nauk.* – Kyiv, 2015. – 240 s.
21. *Strelbytskyi Y., sviashch.* K voprosu o shtundyzme / *Y. Strelbytskyi* // *Volynskye eparkhialnye vedomosti*. – 1890. – № 30. Ch. neof. – S. 1015-1016.
22. *Fotytskyi O.* Sotsynyanskoe dvyzhenye na Volyni v XVI-XVII vv. / *O. A. Fotytskyi* // *Volynskye eparkhialnye vedomosti*. – 1894. – № 25. Ch. neof. – S. 709-717.
23. *Khoinatskyi A.* Polonskye Pravoslavnye sviashchennyky y banda Ruzhytskoho v 1863 hodu / *A. Khoinatskyi* // *Volynskye eparkhialnye vedomosti*. – 1868. – № 9. Ch. neof. – S. 172-180; № 10. Ch. neof. – S. 206-214.
24. *Cherniakhovskiy E.* O shtundyzme / *E. Cherniakhovskiy* // *Volynskye eparkhialnye vedomosti*. – 1890. – № 28. Ch. neof. – S. 926-943.
25. *Shemediuk I.* «Volynski yeparkhialni vidomosti» yak drukovanyi orhan Volynskoi yeparkhii u Synodalnyi period / *I. Shemediuk* // *Dzvony Volyni*. – 2013. № 9 (veresen). – S. 9.

«Волинські єпархіальні відомості» як джерело до вивчення історії міжконфесійних відносин на Волині